

Inspirace, nebo muzejní exponát? [1997]

Charta 77 je značně komplikovaný fenomén, jehož kontury ještě v mnohém směru nebyly náležitě zaostřeny, a někdy bývají dokonce záměrně rozostřovány. Tak je tomu ostatně s každým historickým fenoménem, neboť ještě dlouho poté, co se událost stala jakoby minulostí, děje se co do svého smyslu dál tak dlouho, až je historiky určitým způsobem a vždy jen dočasně fixována její podoba a význam. Zkrátka: do uvědomované a psané historie nevchází žádná událost jako faktum, nýbrž jako interpretace – a ta závisí do velké míry na tom, jak společnost, jak lidé na onu událost reagují, jak na ni navazují nebo nenavazují, jak ji berou vážně nebo jak na ni zapomínají.

V tom smyslu někdy hovoříme o „druhých dějinách“ takové události – nebo také nějakého díla. Mohli bychom říci, že dějinné činy a události jsou jako semena, která dopadají na různá místa a do různých podmínek: někdy z nich něco vyroste a jindy nikoliv. Charta 77 je takový čin, taková událost, která skončila přibližně po třinácti letech života, aby začal její „druhý život“, její „druhé dějiny“ v reakcích a navazování dnešních a zítřejších členů naší společnosti.

Všichni víme, že tyto druhé dějiny Charty 77 začaly dost nešťastně a že i nadále jsou vysoce problematické. Na tom mají velkou část viny sami „chartisté“. Ve změněné situaci se řada prominentních signatářů začala chovat nejen politicky i lidsky chybně, ale často se prohřešovala i proti zásadám základního dokumentu i proti určitému stylu spolupráce, jak se v Chartě za leta jejího působení víceméně ustálil. Profesionální politika jim najednou zamotala hlavy. Na druhé straně se psychologicky pochopitelně objevovala ve stále větší míře jakási averze vůči chartistům, trochu podobná averzi vůči emigrantům.

Ovšem mnohem významnější byly proměny obecné politické situace po listopadu 1989, které si dovolím charakterizovat jako přechod od sametové revoluce k rétoricky tvrdé, ale ve skutečnosti relativně měkké restauraci.

Pomineme-li chartisty samotné, lze říci, že o Chartě se většinou buď mlčelo, anebo jí byla adresována mělká a odmítavá oficiální a polooficiální kritika. Aby vynikl kontrast, zmíním jedinou knihu o Chartě o více než 360 stranách; publikoval ji torontský historik Gordon Skillings čtyři roky po jejím vzniku. A to ještě vůbec nebylo jasné, k čemu po dalších osmi letech dojde. To jen na okraj.

Omezím se pro názornost na jednu, i když dnes neceněnou stránku věci, a to proto, že má nemalou důležitost pro dnešní i budoucí orientaci intelektuálních kruhů a zejména učitelů na vysokých školách, tedy také, a pro nás na prvním

místě, na Karlově univerzitě. V Chartě byla od počátku zakotvena spolupráce s tzv. reformními komunisty. Jeden z trojice mluvčích vždy zastupoval tuto významnou skupinu signatářů. Prvním byl Jiří Hájek, druhým Jaroslav Šabata, třetím Jiří Dienstbier atd. Rudolf Battěk se nedávno v televizi vyjádřil, že to byla okolnostmi vynucená spolupráce. Mám za to, že je to zcela mylné, pouze subjektivní hodnocení. V dopise pana rektora Malého je řeč o Chartě 77, „která zahájila proces demokratizace a obnovy lidských práv v Československu“. To také není přesné.

Tento proces zahájili především reformní komunisté v šedesátých letech, a to mnohem účinnějším a politicky významnějším způsobem, než to mohli učinit chartisté. Husákova normalizace začala tím, že došlo k vyloučení téměř milionu komunistů ze strany. To byla v té době obrovská potenciální společenská a politická síla. Že se v pozdější době neprosadila, ale že splynula buď s šedou zónou, nebo s normalizačními oportunisty, je jiná záležitost, a ta nemůže být hodnocena odděleně od hodnocení celé populace.

Občanské fórum ještě navazovalo na spolupráci s těmito ex-komunistickými signatáři, ale později došlo k ostrému rozdělení a tvrdým útokům proti nim. Já sám ovšem nemám ani v nejmenším úmysl popírat, že nemalá část viny spočívá na ex-komunistech samých, na jejich politickém chování. Ale to je jen jedna, ta méně důležitá stránka věci. Významnější je právě aspekt dlouhodobé ideové orientace.

V šedesátých letech došlo u nás (po vzoru poměrů na Západě) k prvním kontaktům a rozhovorům mezi marxisty a křesťany. Na půdě naší univerzity byl tento rozhovor institucionalizován ve zvláštním, částečně otevřeném semináři Milana Machovce na filosofické fakultě, a ještě o něco dříve v semináři v Jirchářích, na půdě bývalé Komenského bohoslovecké fakulty, která byla inkorporována do Karlovy univerzity teprve před sedmi roky.

Tam ovšem šlo o dialog ekumenický, v němž hlavními partnery byli protestanté a katolíci; nicméně marxisté byli zváni i jako přednášející. Vedle toho se v té době množily také četné individuální kontakty mezi komunisty a nekomunisty na nejrůznějších úrovních. Napětí a konflikty mezi některými významnými marxisty (zejména třeba z Filosofického ústavu ČSAV) na jedné straně a mezi stranickým aparátem na straně druhé ovšem začaly už brzy po 20. sjezdu sovětských komunistů.

Tyto skutečnosti byly nejen zapomínány, ale záměrně vymazávány z obecného povědomí: komunisté obojího druhu byli smeteni do jednoho pytle a k nim byli a v rétorice mnohých ještě dnes dokonce jsou přiřazováni i sociální

demokraté. Restaurační ideologie si navykla užívat formule: to všechno už tady jednou bylo. Samo slovo „socialismus“ je dehonestováno, ačkoliv to je v rozporu se situací nejen v Evropě, ale v celém světě.

Ptám se tedy sám sebe: co se to dnes vlastně děje v masových prostředcích, ale také na mnohých jiných platformách, mezi jiným také dnes na této vědecké radě, že se na Chartu v tak nebývalém rozsahu vzpomíná, že se o ní tolik mluví a že je oslavně hodnocena? Je to výrazem nějaké politické nebo kulturně politické změny, nebo to znamená, že se o Chartě může mluvit, protože už definitivně patří minulosti a dnes tu jsou nebezpečnější protivníci? Je Charta, respektive jsou její hlavní myšlenky definitivně vyčpělé a passé?

Předpokládám, že ode mne nebylo možno očekávat ani nějaký objektivní výklad událostí před dvaceti lety, ani nějakou chartistickou sebechválu. Mám za to, že mým úkolem je odpovědět na tuto poslední otázku: má Charta 77 schopnost v něčem ještě dnes inspirovat zejména mladé lidi? Nebo může být definitivně uložena takříkajíc „vycpaná“ do historického muzea?

Na takto položenou otázku nelze odpovědět objektivně, tj. z pozice nezaujatého pozorovatele. Budou na ni muset odpovědět především mladí lidé sami. Také mezi univerzitními učiteli se našli lidé, kteří dali před taktikou přednost hlasu svědomí, a někteří noví na univerzitní podia v posledních letech vstoupili; snad také v nich najdou příští generace studentů svou inspiraci. Jsou však také některé ideové body, některé myšlenky, které stojí za to připomenout.

Rád bych se v tuto chvíli přidržel pouze Jana Patočky. Jen připomenutí jména tohoto řádného profesora Karlovy univerzity musí být či mělo by alespoň být jakýmsi ostnem, zadírajícím se celé naší akademické obci pod kůži. Náš největší poválečný filosof přednášel na této univerzitě jako profesor pouhých pět let a předtím podvkrát vždy ještě kratší dobu... [dokončit přepis!]